

UDK 811.163.4'38-992(497.6)“19“(049.3)

Primljeno: 29. 03. 2026.

Stručni rad
Professional paper

Amira Banjić Karić

PUTOPIS KAO FLEKSIBILAN I PRODUKTIVAN ŽANR PROPUSNIH STILSKIH GRANICA

(Bernisa Puriš, *Stilistika bosanskohercegovačkog putopisa XX vijeka*, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2024)

Knjiga *Stilistika bosanskohercegovačkog putopisa XX vijeka* predstavlja značajno, metodološki utemeljeno i opsežno istraživanje putopisnog žanra u bh. književnosti iz perspektive savremene lingvističke i stilističke teorije. Putopis se u ovoj studiji ne sagledava kao rubna književna pojava nego kao složen hibridni žanr. Polazeći od teorije govornih žanrova Mihaila Bahtina, autorica postavlja teorijski temelj istraživanja u kojem se putopisom bavi kao relativno stabilnim ali historijski promjenjivim vidom jezičke upotrebe. To znači da se putopis ne posmatra kao puki pri-povijedno-refleksivni prikaz ili evokacija putovanja, već kao legitiman literarni žanr čija struktura i stil zavise od različitih faktora – komunikacijskih zahtjeva, promjene kulturnih obrazaca putovanja i sl. S tim u vezi, jedno od ključnih polazišta stilističke valorizacije bh. putopisa u ovoj knjizi jeste uvid da književnohistorijska i stilistička znanost putopisni žanr bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika tretira uglavnom površno – kao međustil, podstil, prijelazni žanr ili ga posve ignorira. Prepoznavši istraživačku prazninu autorica je nastoji sistematično popuniti. Knjiga se može čitati i kao implicitna kritika tradicionalnih okvira funkcionalne stilistike ali i kao smjernica za njihovu rekonstrukciju. Time se potvrđuje naučna relevantnost i opravdanost ovog istraživanja.

Teorijsko-metodološki okvir utemeljen je u polazištima funkcionalne stilistike, stilistike žanra i stilistike teksta kao stilističkih poddisciplina, s posebnom podlogom

u polju pragmatičke, diskursne i lingvističke stilistike. Također, u skladu sa zahtjevima savremene stilistike dosljedno je primijenjen integrativni pristup, tako da analize nisu svedene tek na formalno-jezička obilježja.

Istraživanje obuhvata široku i reprezentativnu građu – korpus od 180 putopisnih tekstova (76 autora), nastalih u periodu od sredine XIX do početka XXI stoljeća. Upravo ovakav dijahronijski pristup omogućava praćenje razvoja žanrovskih, diskurzivnih i stilskih obilježja bosanskohercegovačkog putopisa. Relevantnost korpusa leži i u raznolikosti uključenih autora – književnika, publicista, novinara, scenarista, redatelja, književnih kritičara, hodočasnika i dr. Ovim se dodatno potvrđuje otvorenost i heterogenost bosanskohercegovačkog putopisnog žanra.

Struktura knjige objedinjuje nekoliko analitičkih razina koje se međusobno nadopunju, a to su: 1. Pragmatičko-komunikativni aspekti putopisnog diskursa; 2. Metastruktura putopisnog teksta; 3. Makrostruktura: Tipovi govora i semantičko-funkcionalna struktura putopisa; 4. Mikrostrukture putopisnog stila – mikrostilemi.

Autorica polazi od pragmatičko-komunikativnog aspekta putopisnog žanra gdje se razmatraju komunikativne relacije između čitaoca i autora, strategije govornog djelovanja, kao i pragmatički signali upisani u pripovijednu strukturu. U ovom dijelu obrađeni su dominantni govorni činovi koji odražavaju povezanost izvanjezičkog konteksta i globalne strukture teksta. Puriš pokazuje kako se putopisni tekst formira kao poseban vid komunikacije u kojem autor određuje način kako recipijent shvata tekst, tj. on ga istovremeno stvara, interpretira i usmjerava čitaočevu percepciju svijeta koji opisuje. S tim u vezi, važan segment analize je govorni čin saopćenja u putopisnom diskursu koji usmjerava čitaočevu pažnju na informativni segment putovanja. U tom je smislu utvrđeno prisustvo različitih referencijalno denotiranih obrazloženja – o motivu, namjeri, datumu i načinu putovanja, sudionicima putovanja itd. – a koja se najčešće nalaze na rubnim dijelovima teksta. Pored saopćenja, autorica analizira i druge govorne činove – ekspresiv (odnos prema stvarnosti) i direktiv (sugestivno obraćanje čitaocu) – koji imaju važnu pragmatičko-komunikativnu funkciju. Autorica aplicira i teoriju deiktike u putopisnom diskursu, pri čemu analizira deiktičku referenciju na samog istraživača, odnosno putopisca, kao i eksplicitnu referenciju na recipijenta putopisne poruke, ukazujući da se ovi odnosi realiziraju putem različitih deiktičkih jezičkih sredstava te da imaju ključnu ulogu u uspostavljanju interakcijskih efekata putopisnog žanra. U tom smislu, deiktički elementi povezuju jezički iskaz s konkretnom putopisnom situacijom, pri čemu subjekt istovremeno djeluje, opaža, kazuje, usmjeravajući tako i proces i sadržaj komunikacije.

Na metastrukturnoj razini istražuju se autoreferencijalne, intertekstualne i intermedijalne karakteristike žanra koje ga čine prepoznatljivim u odnosu na druge sorte tekstova. Autorica pokazuje kako autometatekstualnost i autoreferencijalnost oblikuju metastrukturni okvir i usmjeravaju čitaoca kroz tekst, te na koji način bosanskohercegovački putopis inkorporira elemente drugih književnih i neknjiževnih žanrova. Na temelju toga, u analizi autoreferencijalnog okvira putopisnog diskursa podrazumijevaju se postupci i jezička sredstva kojima putopis s jedne strane oblikuje vlastiti diskurs, a s druge strane usmjerava čitaočevu percepciju. U tom smislu, autoreferencijalni okvir funkcionira kao sredstvo označavanja granica teksta, odnosno njegove žanrovske pripadnosti, pri čemu se posebno analiziraju naslovi, inicijalne i finalne rečenice koje uokviruju putopis i imaju ključnu ulogu u njegovom razlikovanju od drugih vrsta tekstova. Analiza metatekstualnog okvira podrazumijeva tri osnovne funkcije – poetičku, usmjerenu na pisca; stilističku, vezanu za sam tekst; i retoričku, usmjerenu prema čitaocu. U okviru ovih funkcija autorica na primjerima bosanskohercegovačkih putopisa pokazuje da putopisac često tematizira vlastitu autorsku poziciju, iznoseći razloge i poticaje za pisanje o putovanju. Istovremeno, nerijetko se problematizira i sam proces pisanja, naglašavajući autorske poteškoće, dileme i preferencije. Uočljiva su i razmatranja o samom putopisnom žanru i njegovoj poetici, i to kao subjektivno preoblikovano iskustvo, a ne kroz neposredne faktografske reference. Konačno, prisutni su i apelativni pasaži usmjereni ka čitaocu, u kojima autor aktivno usmjerava pažnju na proces čitanja i poželjnu interpretaciju putopisnog teksta.

Analiza razine semantičko-funcionalne makrostrukture putopisnog žanra predstavlja najreprezentativnije poglavlje knjige. Pokazuje da se tematski sadržaj najčešće razvija kombinacijom narativnih i deskriptivnih postupaka. Referirajući se na model opisa Alexander Gelleya, autorica pokazuje kako naracija organizira putopisnu događajnost, odnosno kretanje putopisnog subjekta, dok deskripcija oblikuje predmetni svijet teksta – vrijeme, prostor i likove. S tim u vezi, prepoznaju se dva osnovna vida razvoja teme: putovanje, koje se realizira kroz narativne sekvence, i opažanje, koje se ostvaruje kroz opisne strukture. Ispitivanje prostorne i vremenske tačke gledišta otvara prostor za razumijevanje i interpretaciju stilističkih efekata koji odražavaju autorov lični doživljaj putovanja.

Na mikrostrukturnoj razini autorica se opredijelila za standardne metode lingvostilističke analize, uvjerljivo pokazujući da stil putopisa ne proizilazi iz izoliranih jezičkih postupaka, već iz njihove uloge u širem diskurzivnom kontekstu. U analizi jezičkih sredstava pošla je od pretpostavke da putopis istovremeno ostvaruje

informativnu i umjetničku funkciju, da je tekst putopisa funkcionalno i ekspresivno obojen, pri čemu ne prenosi samo činjenice (faktografske podatke) nego i oblikuje dublje poetsko značenje, što potražuje model istraživanja koji će uključiti analizu i leksičko-semantičkih i sinatksostilističkih obilježja. Leksičko-semantička analiza obuhvata stilistička obilježja vrsta riječi koja se ispoljavaju kroz različite tematske i ekspresivno-jezičke efekte. U tekstovima bosanskohercegovačkih putopisa detektovana je upotreba motivnih, apkurzivnih i atkurzivnih glagola, glagola čulne percepcije, glagola sa značenjem emocija, glagolskih imenica, konkretnih i apstraktnih imenica, deminutiva, različitih tipova pridjeva, kao i gramatičkih sinonimija u polju personalnosti i temporalnosti. Sinatksostilistička analiza podrazumijeva upotrebu različitih postupaka, poput nominativnih i eliptičnih rečenica, gomilanja i ponavljanja kao i sinatksističkog paralelizma, pri čemu svi ovi elementi služe ekspresivizaciji putopisnih poruka, koje autorica detaljno obrađuje.

Zaključno poglavlje u knjizi povezuje rezultate istraživanja i potvrđuje osnovnu tezu – putopisni žanr se oblikuje kroz stalnu dinamiku između žanrovskih pravila i ličnih stilskih inovacija autora. Autorica pronicljivo zaključuje da bilo koja vrsta odstupanja od žanrovski konstanti ne dovodi do njihovog ukidanja već najčešće do pomjeranja i proširivanja žanrovskih granica. Rezultati potvrđuju da bosanskohercegovački putopis predstavlja izrazito fleksibilnu i produktivnu formu, čije stilske granice ostaju propusne u odnosu na druge funkcionalne stilove.

Ova vrijedna naučna monografija predstavlja značajan doprinos bosanskohercegovačkoj stilistici i lingvistici teksta. Njena posebna vrijednost ogleda se u multidisciplinarnom teorijsko-metodološkom pristupu prominentnoj, ali relativno neistraženoj, formi kakav je putopis, te nalazima dragocjenim za razvoj stilistike i višestruko korisnim ne samo istraživačima lingvistike, već i književnim historičarima/teoretičarima, kulturolozima i stručnjacima drugih disciplina zainteresiranim za žanr putopisa.

Adresa autorice
Author's address

Amira Banjić Karić
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
amira.banjic@untz.ba